

atha pañcadaśam pūraṇam

apūrvānurāga-caryā-jāgaryā

[1] atha goloka-yuva-rājaḥ sakhibhiḥ saha rājamānaḥ, sāyam pratyavasāya, mātur ājñām ādāya, valita-prabhāyām gopa-rāja-sabhāyām prati-rajani-janita-sarvāyata-parvākṛtābhiprāye prahara-prāye gurūn anujñāpya, tad anyān prasthāpya, mahāntaḥ-puraṁ prāpya, prasū-nideśam avāpya, subala-madhu-maṅgalādibhir antaraṅga-saṅgibhiḥ saṅgataḥ sūtāṅga-jātābhyām ca tābhyām anugataḥ prāg-varṇita-gokula-kamala-patra-sthitam parama-sukha-satratayā pramitam śrī-rādhārāma-dhāma jagāma |

[2] akasmād āgate ca tasmin sasmita-kṛīḍā-narma-juṣām amūṣām sambhrama-bhrama-vismaya-smaya-trapā-patrapādarādara-harṣa-tarṣādayas te bhāvā yugapad eva samutpannās citrīyamāṇatām citrāyamāṇatām apy āceruḥ | atra ca,

akasmād āyāntam harim anubhavanti kila hriyā
daśam akṣṇor nānā-drutam apidadhe sā nata-mukhī |
mudā smerā bhugnā vikasitavatī kuñcitavatī
sa-bāṣpā stabdhābhābhavad iti samam yā na ghaṭate ||1 || [mandākrāntā]

[3] atha praṅga-ṅgaṅalāṅkṛtā kiṅkarī-tatir vitasti-daghna-rāṅkavās taraṇena tam ativistṛṇam maṇi-kīṛṇam alindam āstīṛṇam cakre | āstīṛṇasya ca tasya pratīcī-pracita-sulalita-tulikāyām prācī-mukhatayā svayam nivīsamānaḥ śubhratārāma-cāmarādi-karābhiḥ kiṅkarībhiḥ sevyamānaḥ śrī-rādhāyā bahir api virājamāna-prāṇaḥ pāṇinā tām ādāya sva-rasa-milita-tadīya-rasa-veṇī-samāplavana-jīvanānām śreṇī-kṛtānām eṇīḍṛśām gaṅāgra-deśa-gatatayā vāma-deśe niveśayāmāsa |

[4] dakṣiṇatas tu kevala-tadīya-nava-taruṇimāvatāra-samucita-sevā-prakāra-kāmanārāma-prathama-vayasah subalādi-savayasaḥ | [5] yat-paṅkti-dvayāntima-sīma-madhya-gatau tan-mithunābhimukhatābhiratau tāḍṛśa-praṅgaya-sukumārau sūta-kumārau tasthatuḥ, yayo rāga-tālādi-sāhāyakāḥ sakhāya eva kecana sacante sma |

[6] yau khalu dvayor api tayoh savayasām āvalyor ardha-maṇisara-vallyor ivāgrima-sīma-madhyam adhikṛtya mithaḥ śobhā-vinimaya-śīlatayā nila-pītātā-viveka-vyatireka-maya-mahā-nāyakāyamānam sarvatra prathita-ḍṛṣṭi-prasādam api mithaḥ samarpita-netra-tribhāga-rāgam tan-mithunam avalokayantau dvi-tra-kṣaṇam citravat divāsthīṣātām |

[7] tataś ca prahasya nava-ghana-śyāmenādi-śyamānatayā sāvadhānatām dadhānāv ānandād ubhāv eva samhitāñjali-karau nāndī-karau babhūvatuḥ |

[8] tatra vastu-nirdeśaḥ—

imau gaurī-śyāmau manasi viparītau bahir api
sphurat tat-tad-vastrāv iti budha-janair niścitam idam |
sa ko'py accha-premā vilasad-ubhaya-sphūrtikatayā
dadhan mūr̥ti-bhāvaṃ pṛthag aprthag apy āvirudabhūt ||2|| [śikharīṇī]

[9] atha namaskriyā,

śrīr āsām na tulām bibharti nitarām ity uddhavaḥ kīrtayan
yāsām aṅghri-rajo nanāma hariṇā yaḥ svena tulyo mataḥ |
tāsām tat-priyatā-sudhākara-tanuṃ viśvak cakorāyite-
nānenānugatām samasta-mahitām vandāvahe rādhikām ||3|| [śārdūlavikrīḍitā]

[10] athāśīḥ,

premā yo'sau rādhikā-kṛṣṇa-yugmaṃ
svānandena plāvayitvā sakhīś ca |
śaśvad viśvaṃ plāvayan suprasiddhaḥ
so'yaṃ buddhiṃ naḥ samiddhām karotu ||4|| [śāliṇī]

iti parasparam sa-vailakṣya-smitam īkṣitvā sthitayos tayoh snigdhaकाṅṭha eva
sotkaṅṭham uvāca—

[11] atha śrī-kṛṣṇa-janmādi-mādhuryavad eva śrī-rādhikāyās tat-tan-mādhurī
varṇanīyeti nirṇaye'py ativistīrṇatā-saṅkocanāya kiñcid eva sūcayiṣyāmaḥ |

[12] tatra śrīmad--bhāgavate khalv etad udbhāvitam—

tata ārabhya nandasya vrajaḥ sarva-samṛddhimān |
harer nivāsātma-guṇai ramā-kṛīdam abhūn nṛpa || iti|| [BhP 10.5.18]

[13] tac caivam viśadayanti—

janmārabhya harer vraja-sthalaṃ abhūd viśva-rddhi-yuktaṃ punar
lakṣmīṇām ramaṇāspadaṃ ca tad-adhiṣṭhānād viśiṣyājani |
rādhā yāsu lalāsa pūrṇa-śaśabhṛn-mūrtiva tārāsu sā
kāntiḥ kintv iha citra-bhāva-valitā yā kṛṣṇa-pakṣādhikā ||5|| [śārdūla]

[14] br̥had-gautamiye'py eṣā sarvato labdha-viśeṣā prastūyate—

devī kṛṣṇamayī proktā rādhikā para-devatā |
sarva-lakṣmī-mayī sarva-kāntiḥ sammohinī parā || iti |

[15] alaṃ-lakṣmīṇām etad-ādīnām lakṣmīṇām janma ca śrīmat-parjanyaṃ ārabhya
dhanyatayā labhyasya puruṣa-trayasya paramātula-stotrāṇām mātula-gotrāṇām ye

khalv āmuṣyāyaṇa-kulatā-nirbandhinaḥ sambandhinas tebhya eveti māgadhānām
anusandhānam sa-yatnī-bhūya yajña-patnīs tyaktavatas tasya tathāvyakta-
maryādatānyathā na paryāptatām āpadyate |

[16] tad evam sthiteṣu ca śrī-rādhikāyās tu sarvato'py aḍhya-kulinās chrīmad-
vṛṣabhānutayā labdha-khyātikān mahā-gopa-payonidher janma sammatam |

[17] atra copagāyanti—

satyaṁ bahu-suta-ratnā- karatām na prāpa gopa-dugdhābdhiḥ |
kintv amṛta-dyuti-rādhā- lakṣmī-jananād agāt pūrtim ||6|| [āryā]

[18] sā khalu śrī-kṛṣṇa-janma-varṣānantara-varṣe sarva-sukha-satre rādhā-nāmni
nakṣatre jāteti rādhābhidhīyate |

[19] janmānantaram tasyaḥ san-mādhurī ceyam kṛtāvalokena lokena kīdṛg iti
pṛcchataḥ prati nirūpitā—

navendur mūrtir vā kanaka-kamalam vaktram athavā
cakorau netre vā visarad-amṛtam dṛṣṭir athavā |
apītham rādhāyām yadi jita-tulāyām na valate
vikalpaḥ kim tarhi prasajatarām tat-tad-upamā ||7|| [śikhariṇī]

[20] āstām tāvad asau vraja-lakṣmīnām parama-lakṣmīr akhilās ca tās tathā varṇyante |
yathā—

harim anu vindati śaśval lakṣmīr iti yā tu sarvataḥ khyātā |
tām api kila gopāyitum gopī-samjñā jayanti tā lakṣmyaḥ ||8|| [āryā*]

kim ca—

kṛṣṇānurūpam apy āsām vayo-vṛddhiḥ samṛddhyate |
yathā candramasaḥ puṣṭis tathā tasya rucām api ||9|| [anuṣṭubh]

[21] tatra kaumāra-madhyam adhyāsīnāyām śrī-rādhikāyām tadānītanānām keṣāñcin
nārī-janānām utprekṣā yathā—paśya paśya,

aruṇita-laghu-śāṭī-khaṇḍa-kamrādharaṅgī
śravaṇa-galava-randhra-prota-susparśa-sūtrā |
rajasi nija-sakhībhiḥ krīḍayā lola-netrā
madhuri-purati-bīja-śrī-nibhā bhāti rādhā ||10|| [mālinī]

[22] tad evam īdṛg-vayasi paryavasite tadādīnām tāsām saundarya-sārasya pracāraḥ
sarvata eva prasarpam mātara-pitarādibhir nāpasarpayitum īśāncakre cintayāmase ca,
na jānīmahe, durjanaḥ kaṁsaḥ kim samprati sampratipatsyate iti |

[23] atha pratyaham eva pratyekam antaḥ paraspara-militāḥ santaś ca te sarve vicāritavantaḥ, sāmpratam eva pātrasātkartum etāḥ sāmpratam | tatrāpy āsām śrīman-nanda-nandanād avaras tu na varatām arhati | avara eva hi sarvaḥ | tathā hi—

kanyā dhanyatamā ramām api jitām kurvanty amūr nandajaḥ
svasmād ūnadaśām ramā-ramaṇam apy āsādayan dṛśyate |
tasmāt tulyatayā sa eva varatām arhaty amūśām tadapy
āstām dhāma-suhṛt-priyātma-tanaya-prāṇā hi nas tatkr̥te ||11|| [śārdūla]

[24] atha, yadyapy adhunā yajña-sūtram alabdhavatas tasya na vivāhāvasaraḥ sambhavati, tathāpi sajjana-samājñām ācārya bhāṣā-bandhaś ca sandhātavya iti |

[25] tad etad vicārya sthitānām teṣām niścayāvadhāraṇa-pūrvakam tan nivāraṇam prati pūrvavad eva vasudeva-mantraṇayā yantrita-vicāra-vargatayāpi gargaḥ sarva-darśitayā tad idaṁ parāmamaśa—

[26] tal-līlā-kramaḥ khalv ayaṁ duratyayatayā mayāsugamas tal-līlā-śakti-prayutānām asmākam ca tatra pratyag-vadācarane'pi nāradavan na pratyavāyas, tathāpi tathā prathanīyam yathā tāsām na pratyavāyaḥ syād, āyatyām iṣṭāpattiḥ syād, akhilāyatyām pūrna-tad-āpattiś ca syāt iti |

[27] tad evaṁ vimṛśan sa kila vilambam anavalambamānaḥ śrī-vrajam ājagāma | āgamy ca nijam uṭaja-tataṁ sa-dhyānam adhyāsīnām paurṇamāsīm prati jagāma | gatvā ca sarvam evedaṁ nivedya punar nivedayāmāsa, mayedaṁ tāvat kartavyam, bhavatyā tu tāsām yathānyatra patyādi-vyavahāraḥ satyāya na kalpate, kintu loka-pratyāyana-mātrāya tathā vyavahartavyam iti |

[28] tad evaṁ tām sambhāṣya śrīmad-vrajarāja-sambhāṣaṇam nirvāhya, bāhyāvaraṇa-vāsīnām āvāseṣu babhrāma | te ca tam āgatam akasmān niśāmya śāmyac-cintā-tamasah sva-sva-manoratha-labdhave lubdha-manasaḥ praṇāmādibhiḥ paripūjya kuśalam anuyujya pracchannatayā tam evārtham papracchuḥ, idaṁ tāvac chaṅkitam; tatra kim kartavyam? iti |

[29] sa tūvāca—vayam idaṁ sarvam apūrvam pūrvam api jānīmahe | idaṁ ca bhavadbhiḥ sambaddhyam adhyavasitam, kintv ekā śāṅkā śāṅkur iva maṅkṣu hṛdi parivartate | yadā bhavad-aṅga-jātāṅganānām vraja-rājāṅgaja-vara-kumāreṇa saha saṅgamaḥ syāt, tadā nātilamabataḥ sarvasyāpi vrajasya tādīya-cira-vipralambha-lambhanam bhavitā, kim utāmūśam? kim ca, prauḍhatām ūḍhavatīnām tu sahaja-tad-anurāga-svābhāvyenādarśane'py udbhavat-tat-sphūrtīnām na ko'pi tasmād vinivartanam kartum samarthaḥ syād ity api kadhathanāntaram bhaviṣyati | tasmān nanda-kulāvataṁsāt kaṁsāc ca vañcayitum cañcalam evānyebhyaḥ sampradātavyā navyāḥ kanyakāḥ |

[30] tad evam ādiśya prasthite yadu-purohite tat-kṛtopadeśopajātādaro nija-nija-kanyā-gopana-paro gopa-nikaro'pi tāsām sampradānāya sampradānam anveṣṭum suṣṭhu cintām avāpa, kintu santatam asya sālālasā tu nālasā jātā |

[31] tad evam etāsām sva-tanayena pariṇayanam prati vrajapati-jampatī ca pūrvam atīva tīvra-sprhā-grhīta-cittāv āstām | viśeṣatas tu rādhāyā mādhurya-viśeṣāvdhāraṇataḥ | kintu gargeṇa tadvad eva nirastāv ity astamita-prayatnāv abhūtām |

[32] anutāpas tu tayor nāpajagāma, tad-bhrāṭṛ-paryāyās ca tad ekānugati-maryādāyā paryākulās tāsām kanyānām sva-putrāya nyāsam anyāyam manyamānās tataḥ parān-mukhā babhūvuḥ | kiṁ bahunā? sarva eva kevala-snehatas tatra kṛṣṇa-varatāyām eva jātehatām samhitavantāḥ samadṛśyanta | yataḥ—

yogyena yogyasya tu nitya-saṅgamah
kasmai na roceta bhṛśam sa-cetase |
ratnena hemnaḥ śaradā sarō'mbhasaḥ
sitākhyā-pakṣeṇa yathā sudhā-ruceḥ ||12|| [upajāti 12]

[33] varatā-sambhāvanā-viśayānām piṭṛ-vargaś ca tādr̥g apy anargala-karṇe-japalabdha-samsarga-garga-vacana-sargata eva bhinna-cittatām āpa | [34] putrān apy atikramya tatra sthitānām kṛṣṇa eva hi sukhasatrāyate |

[35] tad evam jñāta-rahasyo'pi nirṇīta-nīti-praṇītaye rahasi vraja-rājam upavrajya sa ca tat-piṭṛ-vargaḥ pratisvam eva tam artham arthayāmāsa, [36] āmuṣyakulikā kalitā dhanyāḥ khalu tāḥ kanyāḥ kṛṣṇanyāsata eva sa-nyāyatām arhanti | sa yadi bhavadbhiḥ svayam aṅgikriyate, tadā bhaṅgibhiḥ prasaṅgam aṅgikriyatām asmābhir iti |

[37] vrajarājas tu tad ākarṇyam ākarṇya sa-niśvāsam idam vivarṇatayā varṇitavān, asmābhiḥ sva-putrāya sarvathā na te sambandhāḥ sandhātavyāḥ, kintu yūyam apīdam vidāṁkurute | yat khalu yuṣmākam apatyāni yuṣmākam ivāsmākaṁ sneha-sātatyavahāni samudvāhayitavyāni ca, tasmād asmābhir eva tatra tatra satrā-kurvadbhiḥ prayatanīyam |

[38] tad evam sthagita-samullāse nikhile ca vrajāvāse vrajapaty-anumaty-anusāratas tāsām pitaras tad-vitaram ācaritum rucim vināpi bahir udyamam ācaritavantāḥ | [39] tat kumāryas tv atibālya-caryā-paryākulatayā na kiñcid api cid-amatratām ninyire |

[40] atha yā kācid vṛndāvana-gahvarataḥ sāksāt kila yogamāyā vyājatas tāpasyās tatra cāhvayataḥ paurnamāsyāḥ samabhyarṇam ahar-divam prāyaḥ kimapi mantrāyitum āgantrī dṛśyate; yā ca mānuṣyāni devīyamāneti vā devyāni mānuṣyamāneti vā lakṣayitum na śakyate kintu sad-ānukūlatayā tad-vana-pālitasīṣā-dhayaṣita-kṛṣṇa-lilatā rādhādiṣu ca parama-sneha-latā yasyām anumīyate, sālālarīketi nijākhyām prakhyāpayanty api jana-vṛndena lāghavād vṛndeti svenaiva

nāmnā samāmnāyate | sā ca samprati sarva-śocyatā-maya-tad-vārtā-śravaṇād atīvārtā tad-abhyāsam evābhyajagāma |

[41] abhyāgatām atha tām japārtham āsīnāpi, paurṇamāsī tūrṇam upavrajya namaskurvatiṁ pariṣvajya śubhāśiṣā ca saṁyujya svacchamanāḥ papracchuḥ, kathyatām katham asamayam idaṁ tava samāgamanam? iti |

[42] vṛndāha—bhagavati, param āpadām padam ekam utpannam asti, katham tava niścintatā dṛśyate?

[43] paurṇamāsī uvāca—kim tāvac cintā-kāraṇam tat-padam?

[44] vṛndāha—hanta, yāḥ khalu nityatayā kṛṣṇasya preyasya iti śrūyante, tāsām apy anya-sambandhaḥ sanirbandha iva dṛśyate |

[45] paurṇamāsī uvāca—katham ivāyam parāmṛśyate?

[46] vṛndāha—tasyānubandhaś cakṣuṣā spṛśyate |

[47] paurṇamāsī uvāca—na bhaviṣyati tāsām anyenānyena saṁyoga-sambandhaḥ, yato mayā hi māyayā parā nirmāya nirmāsyate tatra pratibandhaḥ |

[48] vṛndāha—atha tathāpi lokataḥ kalaṅkaḥ śaṅkanīyaḥ |

[49] paurṇamāsī uvāca—na syād api tasyāpi sthitiḥ, yato munayaḥ punar idaṁ gāsyanti—

nāsūyan khalu kṛṣṇāya
mohitās tasya māyayā |
manyamānāḥ sva-pārśva-sthān
svān svān dārān vrajaukaḥ || [BhP 10.33.39] iti |

[50] ataeva putrotpatty-abhāvāt pāyayantyaḥ śiśūn payaḥ ity atra śiśūn ity eva payaḥ ity eva ca vakṣyanti, na tu sutān stanam iti | etad apekṣayaiva kvacit putratva-vyapadeśāś ca śrī-kṛṣṇa-parihāsa-nirdeśāś ca saṅgaṁsyate |

[51] vṛndāha—yady evaṁ tarhy anyena tāsām pāṇipīḍanam punar atīva pīḍanam | yatra prāyaścittāntaram api na cintayanti tantra-vidaḥ, tat katham sāmpratam sva-vratam upekṣase?

[52] paurṇamāsī sasmitam uvāca—bhāviny, etad api na bhāvi, tvayā tu ramyānanatayā gamyatām |

[53] vṛndā sānandam padāravindayoḥ patantī sānumodam ruroda | sā tu tām niravahittham utthāpya sāntvayitvā gahanāya prasthāpayāmāsa |

[54] atha vṛndāpi tathā viśvasatī niśvasatī ca vitrāsa-rahitā dvitrāho-rātrān
gamayāmāsa | dināntare tu tāsām udvāha-nirvāham ākarṇya vivarṇa-vadanā
paurṇamāsy-abhyarṇam punar api tūrṇam upasthānā mṛtaka-pratikā tasthau |

[55] paurṇamāsī uvāca—kim iva vṛttam vṛttam yasmād bhavaty udvṛtta-cittā dṛśyate?

[56] vṛndāha—mama mukhataḥ kācid apy uktir na vyaktībhavati, kim iva vaktavyam?

[57] paurṇamāsī uvāca—pañkajākṣi, na kācid api śaṅkā manasi śaṅkanīyā |

[58] vṛndā sa-rūkṣa-hāsam āha—bhagavati, katham iva?

[59] paurṇamāsī uvāca—yad adyāpy asiddha-nirvāha eva tāsām vivāhaḥ |

[60] vṛndāha—vicakṣaṇe, tam etaṁ cākṣuṣam eva vidhāya sarve'py ācakṣate |

[61] paurṇamāsī uvāca—samprati tā bālikāḥ kutra?

[62] vṛndāha—tad idam api śrutam, yad atibālakatayāvagatāḥ piṭṛ-geha eva tā nidhāya
te gatā iti |

[63] paurṇamāsī sa-praṇaya-roṣam uvāca—atha katham mat-kathanam na pratyeṣi yat
kimvadantīm eva muhur vadantī vartase?

[64] vṛndā sānandam uvāca—bhagavati, tad etad ṛtam anṛtam eva bhavatu, kintu
mayā nāyam sandhir anusandhīyate |

[65] paurṇamāsī sahāsam uvāca—na lokenātathyam kathyate, na ca grathyate sma
tāsām udvāha-bandhah |

[66] vṛndāha—nedam ca budhye |

[67] paurṇamāsī uvāca—yuktam evedam, yataḥ—

tvayy api līlā-śaktyām, avasara-nāmnī bhaved vibhoḥ śaktiḥ |
tvām api yā bhramayantī, tasmimś tasmin pravartayati ||13|| [udgīti]

[68] vṛndā sa-kāku prāha—tarhi svayam evedam rahasyam prakāśyatām?

[69] paurṇamāsī kṣaṇam hasitvā nīcair uvāca—yugapad eva, devi, sarveṣu tādr̥g-
duḥsvapna eva kevalam jāgara-kalpatayā mayā kalpitaḥ |

[70] vṛndā viśvasya niśvasya ca punar uvāca—tathāpi tāsām tathā khyātir api na
yuktā |

[71] paurṇamāsī uvāca—sāpi na bhaviṣyati, yato munaya eva punaḥ punar idam gāsyanti, tatra **tapanyām** tāḥ pṛcchatīḥ prati durvāsāḥ, **sa vo hi svāmī** [Gtu 2.27] iti; rāsaprasaṅge ca bhagavān bādarāyaṇiḥ, **kṛṣṇavadhvaḥ** [BhP 10.33.7] iti; **uddhava-sandeśe** svayam śrī-kṛṣṇa eva ca, **ballavyo me madātmikāḥ** [BhP 10.46 |3] iti | tad idam **gacchoddhava vrajam saumya pitror naḥ pṛitim āvaha** iti vallabhābhīmānitām ātmani vyajya śrī-kṛṣṇasya vacanam brāhmaṇādīnām mama brāhmaṇīty ādivat | tathā, **mām eva dayitam preṣṭham ātmānam manasā gatāḥ** [BhP 10.46 |4] iti pracuram pracuratārdha-padyena ca tābhir api bahir-dṛṣṭyā param tatra kvacid upapatitvam pratiyate, śaśvad antar-dṛṣṭyā tu patitvam evānubhūyata iti sūcyate, yathā ca, **api bata madhu-puryām ārya-putro'dhunāste?** iti |

athāgame ca mantra-draṣṭāro gopī-padānantaram janety asyānte vallabheti | [72] tad idam tridhā niruktam apy āgamasya rahasya-rītitayā kramāt pūrva-pūrva-pakṣasya tūttara-pakṣatvam vyañjitam | yathā **gautamīya-tantre**,

**gopīti prakṛtiṃ vidyāj janas tattva-samūhakaḥ |
anayor āśrayo vyāptyā kāraṇatvena ceśvaraḥ |
sāndrānandam param jyotir vallabhatvena kathyate ||
athavā gopī prakṛtir janas tad-amśa-maṇḍalam |
anayor vallabhaḥ proktaḥ svāmī kṛṣṇākhyā īśvaraḥ ||
kārya-kāraṇayor īśaḥ śrutibhis tena gīyate ||
aneka-janma-siddhānām gopīnām patir eva vā |
nanda-nandana ity uktas trailokyānanda-vardhanaḥ ||** iti |

[73] atra prathamā prakṛtiḥ pradhānam, dvitīyā svarūpaśaktiḥ | tattvāni mahadādīni amśāḥ,

**jñāna-śakti-balaiśvarya-vīrya-tejāmsy aśeṣataḥ |
bhagavac-chabda-vācyāni vinā heyair guṇādibhiḥ ||**

iti **viṣṇupurāṇ**oktāḥ [ViP 6.5.79] | **aneka-janma-siddhānām** iti, **bahūni me vyatītāni janmāni tava cārjuna** [Gītā 4.5] iti śrī-bhagavad-gītā-vadanāditvam eva bodhayati, **patir eva** iti kadācid upapatitva-vyavahāras tu māyika evety arthaḥ | vā-śabdas tv asyaivottara-pakṣatā-bodhanāya |

[74] ataevāprakaṣa-lilāyām prakāṣam eva **brahma-samhitā** tathānusamhitavati yatra brahmā prāha—

**ānanda-cin-maya-rasa-pratibhāvitābhis
tābhir ya eva nija-rūpatayā kalābhiḥ |
goloka eva nivasaty akhilātma-bhūto
govindam ādi-puruṣam tam aham bhajāmi ||** iti || [5.48] |

[75] atra kalātvān nija-rūpatve svataḥ-siddhe'pi nija-rūpatayeti punar upādānam, na tu prakāṣa-lilā-madhyavat parakīyābhāsatayopalakṣitābhis tābhir ity artha-jñāpanārtham |

[76] tathā ca tatraiva śriyaḥ kāntāḥ kāntāḥ parama-puruṣaḥ ity atra yuktim ca darśitavān | śrī-parama-puruṣayor aupapatyam nāstīti | **kāśī-khaṇḍe** ca dharmā-rājaḥ, gopī-pate yadu-pate vasudeva-sūno iti | **saṅgīta-śāstre** ca, gopī-patir ananto'pi vaṁśa-dhvani-vaśam gataḥ iti | bhaviṣyat-kāvyeṣu **śrī-gīta-govinde** patyur manaḥ kīlitaḥ iti |

[77] etad abhiprāyeṇaiva lakṣya-bhedenoktam—

tvām aprāpya mayi svayam-vara-parām kṣīroda-tīrodare
śaṅke sundari kāla-kūṭam aṭiban mūḍho mṛḍānīpatiḥ |
ittham pūrva-kathābhir anya-manaso vikṣipyā vakṣo'ñcalaḥ
rādhāyāḥ stana-korakopari milan-netro hariḥ pātu vaḥ || iti |

anyatra ca, gopī-bhartuḥ pada-kamalayor dāsa-dāsānudāsaḥ iti | bhagavac-chaṅkarācārya-kṛte **yamunā-stotre** ca, vidhehi tasya rādhikā-dhavāṅghri-pankaje ratim iti |

[78] **lalita-mādhava** śrī-rādhikādīnām tathā-varṇanam tu sphuṭam eva nirvarṇitam | **ujjvala-nīlamanau** sāksāt-kathanayā kumārikāṇām sāksād anya-sambandhābhāva-prathanayā ca parāsām api yad eva samṛddhimad-ākhyā-sambhoge **lalita-mādhavā**nusāreṇa sphuṭam aṅgīkṛtam asti |

bhāvārtha-dīpikāyām ca, **ṛṣabhasya jaguḥ kṛtyāni** [BhP 10.33.21] ity atra **ṛṣabhasya patyuh** iti **kṛṣṇavadhvaḥ** iti svayam uktam idam eva patitvam śrī-parīkṣit-praśnottare paty-antarābhyupagama-vādenaiva hi bahir-aṅgānām bodhāya paramātmatayā śrī-bādarāyaṇīnā bodhitam: **gopinām tat-patīnām ca sarveṣām api ca dehinām | yo'ntaś carati so'dhyakṣaḥ eṣa kṛīḍana-deha-bhāk ||** [BhP 10.33.35] ity atrāṅga-raṅgān prati tv ayam arthaḥ: gopinām kāścid vyūḍhāḥ kāścid avyūḍhā ity dvidhātra loka-mātra-prasiddhānām vastutas tu nitya-siddhānām sarvataḥ śreyasīnām tat-preyasīnām anyāsām api nānā-bhāva-samṛddhānām kumārītaruṇī-vṛddhānām, tathā yathā-sambhavam tāsām patīnām tad-upalakṣitatayā kumāra-tatīnām, kim bahunā? sarveṣām api tad-eka-jīvanām vraja-jīvanām yāni tat-tad-upacitatācīta-tadīya-kṛīḍā-sādhana-dehāni, tad-āsaktaḥ sann antaḥ-śabdābhīhite mahite jagān-netrād antar-hite sadābhava sva-vaibhave yaś carati kṛīḍati | sa eṣa evādhyakṣaḥ kadācij jagat-pratyakṣaḥ san kṛīḍati | tasmān nija-preyasībhiḥ samam anādīta eva mithunateti kathanād aupapatyam asya nopapatty-arham, kintu parama-vyomādhipa-lakṣmī-nārāyaṇavad dāmpatyam eva tad-arham bhavatīti |

tad idam, **jayati jananivāsaḥ** [BhP 10.90.48] ity ādau **vraja-pura-vanītānām vardhayan kāma-devam** iti pura-vanītābhiḥ saha tāsām saha-pāṭhād draṣṭavyam | śrīmān uddhavas tu, **etāḥ param tanu-bhṛto bhuvī gopa-vadhvaḥ** [BhP 10.47.58] ity ādāv āsām anugatim mumukṣu-mukta-mad-vidha-bhaktā api vāñchanti ity uktvā kṛṣṇe paramātmani vṛndāvana-carya imāḥ kva, tad-īdṛśa-bhāva-vyabhicāra-drṣṭās tv anye kveti vadan kṛṣṇe paramātmani hy eṣa rūḍha-bhāva iti pratyakṣato darśayann āsu

māhātmya-viśeṣam darśayati, [nāyam śriyo'ṅge](#) [BhP 10.47.60] ity ādau śrī-prabhṛtibhyaḥ punar api viśeṣayati ca |

[79] atha sānandāpi vṛndā punaḥ papraccha—katham iḍṛśī prakriyā nātipriyā, nānyathā kriyate sma bhavatyā? bhavatyāḥ khalu nāśakyam tarkyate |

[80] paurṇamāsī uvāca—rasa-viśeṣa-sampādayitṛi līlāvaśyakatāvasara-vaicitrīyam sītāyā rāvaṇa-gr̥ha-gativan nāsmābhir apy anyathā kartum śakyate | rasa-viśeṣaś caivam eva saṅgacchate | bhrama-janitatvād aślīlatā-viśliṣṭe para-sambandhasyābhāsa-mātre dṛṣṭe sati tāsām para-nivāraṇa-kunṭhitānām utkaṅṭhā-varḍhanataḥ sphurad-akharva-sukha-gatyām sarvātyām viśrānta-bhrama-nitānta-sthiratā-nirata-kānta-prāptitas tasyātiva dīptatā-prāptir iti | tathā ca bhaviṣyat-kāvyeṣu [śrīmad-ujjvala-nīlamanau](#) pramāṇi-kṛtam prācām matam | tatra mūlam yathā—

[laghutvam atra yat proktaṁ tat tu prākṛtanāyake |](#)
[na kṣṇe rasaniryāsasvādārtham avatāriṇi || \[1.21\] iti |](#)

pramāṇam yathā,

[neṣṭā yad aṅgini rase kavibhir paroḍhā](#)
[tad gokulāmbujadṛśām kulam antarena |](#)
[āśāmsayā rasavidher avatāritānām](#)
[kaṁsāriṇā rasikamaṇḍalasekhareṇa || \[5.3\] iti |](#)

[81] atra rasotkarṣasya tarṣata eva kaṁsāriṇāvatāritānām iti tāsām nityam tan-nija-preyasītayā vihāras, tad-avatāra-samaya eva tu rasa-maya-mahotkarṣāya māyayā paroḍha-vyavahāra ity ato na doṣaḥ, pratyuta parama-guṇa eveti bhāvaḥ | iha cāvātāritānām iti devī-caratām sādharmaṇa-lakṣmī-caratām ca na pracārayati, [nāyam śriyo'ṅga u nitānta-rateḥ prasādaḥ svar-yoṣitām nalina-gandha-rucām kuto'nyāḥ?](#) [BhP 10.47.60] ity anena virodhāt | tenaivānyatamatānyathā-kāritayā tadya-parama-lakṣmītvam eva tāsām lakṣyata iti |

tad evam ca nirūpya punar apy āha sma—tādṛśām parama-rahasyam ākāśāya ca na prakāśanīyam | kintu—

[rādhādīnām kevalānām kevalo nanda-nandanāḥ |](#)
[varaḥ syāt kevalam tasmāt ke balāt kuryur anyathā? ||14|| \[anuṣṭubh\]](#)

yataḥ,

[vraja-lakṣmī-janatāyā harir iha ramaṇaḥ param na paraḥ |](#)
[katham atha cakora-jāter vṛttiś candrād bhaved anyāḥ? ||15|| \[upagīti\]](#)

[82] atha vṛndā tu, bhavatu yāthākathācam | yad idam ācitam, tad ācitam eva | kintv āyatyām sarva-sukha-samutthāpanam bhavad-abhyutthānam eva gaty-antarāya bhavitā iti prārthya namaskṛtya ca calitā |

[83] paurṇamāsī tu prāha—

avacam avocam uvāca ca, vacmi hi vaktāsmi vaksyāmi |
ucyāsam idam vacyām vacāni no ced avakṣyam na ||16|| [anuṣṭubh]

[84] tad evam tāsām khelā-mātra-vilāsinīnām sva-vāsinīnām mātara-pitarādibhir
antaḥ-puryām asūryampaśyatayā dhūtākaraṇana-kṛṣṇa-varṇanatayā ca paritaḥ parītam
vāritānām api dīpyamāna-kaiśora-sāmīpya-samidhaḥ sva-bhāva-siddhaḥ kṛṣṇa-
bhāvaḥ svayam udbhūtavān vāridā-gamana-samayam samayā kāsāñcid vallī-jātinām
pallava iva | yataḥ—

hr̥dayam anaṅgas tāsām aviśad vayasah kramād eva |
śyāmāṅgaḥ sa tu sāṅgam viveśa sahasā tataḥ pūrvam ||17|| [anuṣṭubh]

[85] dṛṣṭāntayanti cedam—

āsīd āsu hareḥ sphūrtir darśana-śravaṇe vinā |
yathāntaḥpura-ruddhāsu kanyāsu madanodgamaḥ ||18|| [anuṣṭubh]

[86] ataevoktam—

navya-yauvanataḥ pūrvam kṛṣṇe tāsām tu yā ratiḥ |
tasyām nātīśayoktiḥ sā sva-bhāvoktis tu manyatām ||19|| [anuṣṭubh]

[87] tadā ca, yadā prasaṅga-saṅgatyā kṛṣṇeti varṇa-dvayam karṇābhyarṇam āpadyate,
vaṁśī-vādyam vā, tadā tam eva paśyantyā iva hr̥ṣyantyāḥ punar apy apaśyantyā tāpam
āpnuvanti sma, kintu kañcit prati na kiñcit prakāśayām āsuḥ | cetasi tu bhāvayām
babhūvuḥ, yathā—

yaḥ kṛṣṇa-nāmākṣara-mādhurī-jharair
āsvādyate veṇu-kalī-rasair api |
sa eva ekāmbuda-rocir eṣa me
kaḥ svāntam uccaiḥ kurute puru-vyathām? ||20|| [upajāti 12]

[88] tatra ca śrī-rādhāyā bhāvanā, yathā—

yāte kṛṣṇeti śabde śruti-patham amṛtād apy atisvāda-yukte,
vaṁśī-vādye ca śāśvan manasi sapadi yaḥ sphūrtim āpnoti so'yam |
ājanmābhyāsa-hīno'py atisuparicita-prāya eveti bhāti
prāpti-vyāvṛttitas tu prasabham acirato neśyati prāṇavargam ||21|| [sragdharā]

[89] punaś ca samprati svayam eva parasparam ivāha—rādhe, kim udagram
vyagraccittāsi? rādhike, tad etan nāvadadhāsi ced avadhānam vidhehi |

śravyāṅgām svāda-sāram śrutir anumanute yat tu yad vā sudhābdher

manthāl labdham, rasajñā sukha-hṛdija-sukham citta-ṛttir yad eva |
kiṁ tat kṛṣṇeti varṇa-dvayam ayam athavā kṛṣṇa-varṇa-dyutinām
ājīvyah ko'pi śasvat sphurati nava-yuvety ūhayā mohitāsmi ||22|| [sragdharā]

[90] evam śrī-kṛṣṇasya ca tadīya-pracarīṣṇu-tat-tad-guṇa-bhaviṣṇu-trṣṇasya bhāva-
ramyatā gamyatām—

nāmni śrotram sadana-saraṇau netram āmoda-pūre
ghrānam pṛṣṭhe vapur api guṇe sūktam āsām madīyam |
mām projjhyāsīd drutam iti hariḥ svīya-doṣam vicārāt
pratyākhyāya sphuṭam anusaram tatra citrāyate sma ||23|| [mandākrāntā]

rādhārṅkse kvacana gaṇake nāntikād varṇyamāne
dṛṣṭvā rādhām ghaṭayati jane sañjanam svasya dūrāt |
rādhā-gehān mṛdula-pavane vāti nāsmāri tat tat
kṛṣṇenāsmīn punar alam asau sasmare saiva rādhā ||24|| [mandākrāntā]

[91] tad evam apūrva-kṛṣṇa-darśana-parvaṇy ajāta-pūrve yadā tu kāliya-dandaśūka-
sandalanam āsīt tadā vidhvasta-nirodhā rādhādayo'pi vrajavāsi-sādhāraṇatayā tatra
gacchanti sma | [92] etad artham eva kāliya-damanārthe tāvān vilambārambha-
sambhāras tena lambhitaḥ |

[93] tad evam tatra gatavatīnām api bālyām okataḥ śokataś ca na lokatas tāsām bhāvaḥ
svasya viśeṣam bhāvayāmāsa, kintu premātīśaya-mātram | tathā hi—

yadā dūre nrtyam phaṇi-śirasi cakre muraripus
tadā tābhīḥ sāksād araci sa itīdam nahi mṛṣā |
tathāpy āsām bālyād bahujana-samājād api śucā-
ṛter bhāvo naiva sva-rasa-mayatām aṅv api yayau ||25|| [śikhariṇī]

yadā kāliyasya hrada-valayataḥ so'yam uditas
tadā rādhā-mukhyāḥ prathama-kalanād eva patitāḥ |
bahir-jñānam nāsīd yadapi tadapi sphūrṭi-valitā
na mūrcchām nāmūrcchām yayur ahaha rātrindivam anu ||26|| [śikhariṇī]

yadyapi kṛṣṇas tāsām kalanād antar-vikāramāsannaḥ |
tadapi ca samayāntarajām cakāra gambhīratām śaraṇam ||27|| [āryā]

[94] tataś ca, prabhāte tāḥ śakata-samārohitatayā vrajam ānītāḥ katham api svasthatām
yātāḥ, yathā—

muhur bandhu-stome tad-upacaraṇād utthita-matau
jana-dvārā tāsām harir api vimūrcchām kalitavān |
atha vyagrībhūyāmṛtam iva muryā mṛdu-kalam
jagau tās ca prāpur bahir-avahitīm satvaratayā ||28|| [śikhariṇī]

[95] kintu tasya vaiṣī-śamsana-mādhuryam eva tāsṽ abhiṣajyad avabudhya tad-avadhi tāsām pratibandhāya bandhavas tenātinirbandham yayur iti kadācic cirato darśanam api tasya tāsū paryavasyati sma |

[96] atha śrī-kṛṣṇasya ṣaṣṭhe varṣe gate tāsām ca tataḥ kiñcid ūnatayā mate samārabdha-prapañcād bhāvād akṣiṇānām nava-kaiśora-lakṣmīnām mud-añcanam tasya ca tāsām ca tathā jātam yathā parasparam spardhayeva sañcayam añcad āsīt |

[97] tatra tasya śrī-kṛṣṇasya, yathā—

vaktram pūrṇa-kapola-kānti-valitam keśā bhṛśa-śyāmalā
netre lola-viśāla-pātala-taṭe vakṣaḥ sphūrad-viṣṭṛti |
bāhu-dvandvam akharva-puṣṭa-ghaṭanam madhyaḥ kṛśas tat-parah
sphītas tadvad urū pṛthū bhavitum udyātau sma tasmin hareḥ ||29|| [śārdūla]

[98] tatra ca kasyacin marmajña-janasya narma-vacanam—

tanau śyāmā lakṣmīr abhjad ayam antar-hṛdi punaḥ
sadā gaurīr ittham kapaṭam abhipaśyan muraripoḥ |
sphuran-netra-dvandvam bhjad aruṇatām iśad abhito
muhūḥ karṇābhyarṇam vrajati kila kiñcit kathayitum ||30|| [śikhariṇī]

[99] atha tāsām, yathā—

kaṭākṣe kṛṣṇābhā sphuṭam adharayo rāga-garimā
kapola-dvandvāntaḥ śucir urasi cārūnnati-ruciḥ |
amī ceto-dharmā bahir ahaḥ yady evam uditā
bhavet kimvā tarhi vraja-mṛgadṛśām gopana-padam ||31|| [śikhariṇī]

[100] tatra śrī-rādhām prati kasyāscid uktiḥ—

bhadrā padmā dhaniṣṭhā śivi-paśupa-sutā pālikā śyāmalā sā
candrāvaly apy abhikṣṇam vayasi nija-nija-śrī-samutkarṣi dṛṣṭā |
śrī-rādhe tvam punaḥ svam jita-kanaka-guṇam dyotam udyotayanti
tad divyam śyāmadhāma prathayasi paritaḥ kena vā tan na vedmi ||32|| śārdūla]

[101] tatrānyasyā vacanam—

vilasati kṛṣṇa-navābdaḥ sphuṭam adhi hṛdayam praviśya rādhāyāḥ |
na bhavati tad yadi katham iva pulakaiḥ saha locane sravataḥ ||33|| [āryā] iti |

[102] tat-prabhṛti tāsām bhāvanā ceyam—

tad eva yamunāraṇyam ta eva ca tamālakāḥ |

tad eva cittam asmākaṁ sāmpratam kim ivānyathā? ||34|| [anuṣṭubh]

tataś ca—

śārada-prathama-śubhra-pañcamī
bhāvi-rātri-nikarābja-saprabham |
subhruvām mukham uroja-yugmam apy
āyata pratidinam mahodayam ||35 || [rathoddhatā]

yadā rādhā tāsū prathama-vayasākīrṇa-kiraṇā
tadā tāḥ sarvāś ca pratihata-samajñāḥ samabhavan |
param nānā-puṣpāvaliṣu latikāsu prathamataḥ
praphullantī khyātim sadasi suravallī valayate ||36|| [śikhariṇī]

[103] tatra ceyam kimvadantī vadantī-babhūva—

indur mandati khañjarīṭa-taruṇaḥ khañjann ivālokyate
dūnam bhāti tila-prasūnam aruṇād bimbam guṇāl lambate |
svarṇa-śrī-jayi-varṇa-jāla-vilasad-vallī na lināyate
rādhāyā madhurimṇi yad vidhuratām āpnoti tan-mādhurī ||37|| [śārdūla]

[104] tad evam labdha-dara-sphore kaiśore tāsām sa eva kṛṣṇa-premā tṛṣṇā-viśeṣam
āsāditavān | [105] vratati-tatinām kṛta-vratatitve labdha-sattve svāśrayam
pratyabhimukha-prasāras tad-valayana-lālasam iva | tatra tāsām bhāvanā, yathā—

janmany etad aho kim atra bhavitā yat tasya vakṣaḥ-sthalam
vistīrṇātula-nīla-ratna-masṛṇam sprīyeta mad-vakṣasā |
tāmbūlam bata carvitam ca mukhataḥ kṛṣyeta kim man-mukhe-
naivam keyam aho mamādyā vimatir dharma-dhruḡ abhyāgatā ||38|| [śārdūla]

[106] atha premāpi parama-varimāṇamāsasāda, yathā—

pūrvam yat parito harer anubhavāt kaiśoram atyudgataṁ
tat tāsū sphuritam tam eva vidadhal lilābhir ucchaiḥ sthitam |
apy ākarṇanadarśanādirahitās tā devatāviṣṭavac
ceṣtante sma yataḥ śasāka nahi yad boddhum janaś cāṅv api ||39|| [śārdūla]

tatra tu—

śūnyam paśyati bāṣpa-pūram anīsam momucyate kampate
svidyaty udgata-kaṇṭakatvam ayate stambham punaḥ prārcchati |
glānim gacchati vācitāpi vacanam nābhāṣate seti tām
paśyantī suhrdām tatir muhur aho rādhām aśocan muhuḥ ||40|| [śārdūla]

[107] tasyā bhāvanā ceyam—

rūpeṇāmṛta-sindhuḥ kīrtibhir amṛta-dyutir yad api |
tad api harir mama hṛdayam vidahati hā dhig vidhir vāmaḥ ||41|| [upagīti]

tasya ca pūrvam hṛdayam aliptam
bhāvaḥ kaḥ punar alipta me sahasā? |
smarad api yasya tu viṣayān
svayam atha cittam svato'pi jihreti ||42|| [udgīti]

[108] punaś ca kāliya-damanam anv anubhūtam tāsām bhāvam vibhāvayann āha—

pitā me sādḥūnām kula-tilakatā-viśruta-gatis
tathā mātā sādḥvī-samudaya-vivekāgrima-lipiḥ |
katham rādhādīnām para-mṛgadṛśām bhāvam abhito
bhajaty antaḥ kimvā mama mṛdulatā mām klamayati ||43|| [śikhariṇī]

kim ca—

hanta jñānam mama vilulitam kvāpi na syāt parantu
premārdrām tad bhavati sutarām tāsu tu preyasīṣu |
yasmāt tāsu sphurati na dhiyā premamayyā parā tvam
nāpi khyātim bahir anugayā tām parākartum īse ||44|| [mandākrāntā]

[109] tac-ceṣṭā ca, yathā—

maunārhe pratibhāṣate sma vacanaucitye munitvam dadhe
śocyatve hasati sma hāsa-kathane rūkṣatvam evādade |
prastāve vraja-subhruvām sakhi-janair nirmīyamāṇe harer
yadyapy evam athāpi-varṇa-vikṛter vyatyastir ālakṣyate ||45|| [śārdūlavikṛḍitā]

[110] tāsām vivāha-śravaṇe tu—

bahiḥ surasatām vyañjann api tarhi balānujaḥ |
antas tu virasaḥ praikṣi marmajñaiḥ pakva-pīluvat ||46|| [anuṣṭubh]

[111] tad evam sthite tāsām janyaṁ-manyā-janena nija-nija-vadhūnām nayanāya
yācyamānam tat-piṭṛ-kulam tāsu na tad-vācyam akārṣīt, kevalam tu karṇe karṇe mitha
eva varṇayāmāsa |

[112] tāsu gargādi-hita-vargād api kramād adhigata-kṛṣṇaika-tṛṣṇāsu prāna-paryanta-
saṅkṣayāśaṅkayā tam udvāham api na sahasā na ca sāksād udbhāvayāmāsa, kim uta
tādṛg-avasthānām prasthāpanam?

[113] atha yathā durvahaś ca vivāha-nīsamana-saṅklamaḥ prathama-labhya-bālyam
ārabhya pūrva-pūrva-krama-labdha-visaratayā paramparayāvadhārita iti krama-

viṣayatayā viṣa-bhakṣaṇavad abhyāsavyāsata eva soḍhas tathedam api bādham
soḍhavyam iti tathaiva śrāvayāmasa |

[114] tās tu tad-vārtā-mātrataḥ paramārtā jātāḥ | yatra ca kaṣṭam bhoḥ kaṣṭam,
jīvanam api niṣthīvanam āpayitum vyavasitim āyātāḥ | [115] tathā hi prathamam tāvat
pratyekam pūrvāhnataḥ pūrvam eva grhād ātmānam niḥnuvānāḥ sambhṛta-gambhīra-
nīram ucchalat-taraṅga-saṅgha-nihṛāda-vilīyamāna-karṇam kāla-varṇam kāliya-
hradam eva nirvyatireka-vivekam antareṇa bhāvāntareṇa bhāvayām babhūvuḥ |

[116] atha tāḥ samastā evābalāḥ kevalatayā gatā api samastā babhūvuḥ | parasparam
aparicita-prāyatayā nicāyanti sma | papracchuḥ ca—kā bhavatyāḥ? iti | [117] pracite ca
paricaye tatrāvrajana-prayojanam apy anvayun̄jata |

[118] tataś ca samāna-vāsanāvāsita-mānasa-vyasana-śamsaka-daśana-vasanādi-ruci-
vilokana-valita-mithaḥ-snehād āliṅgita-kaṅṭhā mukta-kaṅṭham utkaṅṭhayā sphuṭam
eva rurudur, vividuḥ ca parasparam hr̥dayam |

[119] tad evam kulāṅganānām api tāsām svayam eva niṣkulākṛta-manasām utkr̥ṣṭa-
guṇatayākṛṣṭa-sarva-nayanā śrī-rādḥā tu svata eva madhyam ādhāratām
āpannātikaṣṭataḥ prakāṣṭam eva nija-niścayam āviścakāra, yathā—

yady etad-vapur anya-sātkr̥tam abhūt pitrādibhis tarhy adah
preta-grastam ivāpi jīvad adhikam dhik-kāra-yogyam bhavet |
dhik cātmanam aho yad eṣa saḥate'py etasya saṅgāpadam
tat-tīrthāya balād balānujakṛte kartavyam asyārpaṇam ||47|| [śārdūla]

[120] vistaram atra cālam kṛtvā, yataḥ śreyāmsi bahu-vighnāni iti nīti-nighnatayā
nātivilambanam ālambanīyam ity utthāya tābhiḥ saha mitho baddha-pāṇitayā pāṇiya-
samīpam prasthāya yamunām praty añjalim valayanti sāsru-gadgadam ardhodgata-
varṇam udgadati sma—

goṣṭha-kṣmāpati-dampatī śvaśuratām rāmānujaḥ svāmitām
vṛndāraṇyam idam sadāpi bhajatām āramatām naḥ pari |
yāḥ snehād vyatibaddha-hastam abhitaḥ kālindi magnā bhavat-
pāṇiyāntar amūr bhajantu sakhitām tvām āsritās tad vayam ||48|| [śārdūla]

[121] atha sahāyāntarāṅy api tābhis tad antarāptāni yathā |

[122] tad evam amūm anu punar amūr asādhāraṇa-bādhanām ādhāratayā prāṇa-
dhāraṇāyām tu dhuta-kāraṇā hradam agādha-jalam valamānāḥ prati prathitākāśa-vāṇī
pratyāvartayitum pratyāśām vardhayāmasa |

ahaha gopa-sutāḥ saha-sāhasam
na sahasā kurutāpuru-buddhayaḥ |
śṛṇuta vaḥ pratikūla-kusaṅgatiḥ

na bhavitā na bhaven na bhaviṣyati ||49|| [drutavilambitā]

[123] tad evaṁ—

virahāvagraha-kliṣṭā gopī-bhūmi-sarojinīḥ |
kṛtvā giḥ-sudhayā siktā devābdās tri-divaṁ yayuḥ ||50|| [anuṣṭubh]

[124] tataś ca vismaya-phulla-vilocanataḥ vyativilokamānāsu tāsu sūrajā-pūrataḥ
kāpy adūrataḥ sametya śrī-rādhām upetya sarvāś cāhūya svayaṁ vibhūya tat-tad-
gātraṁ gṛhītvā pātraṁ mocayitum ihitvā tīraṁ pratirayāmāsa | [125] sā hi
phullendīvara-sundarī svayam eva kālindī | tayā ca tīraṁ ānītāsu tāsu vṛndayā kathita-
tat-tad-vṛtta-vṛndayā madhumaṅgalena ca vāñchita-tad-vṛtta-maṅgalena sahitā
parama-hitā mahitā pūrṇimā ca tūrṇam evāgatā |

[126] tataḥ pratisvaṁ taru-mātrāvalambana-gātratayā niścetanavat kṛta-ketanā vraja-
niketanāṅganāḥ sāliṅgana-sambodhana-pūrvaṁ gīrvāṇa-varṇita-vāñivad eva vadamānā
tatrānuvadamānābhyāṁ vṛndā-kālindībhyāṁ sārddham bodhayāmāsa |

[127] bodhayitvā ca punar bhaṇati sma, parama-masṛṇa-matīnām bhavatīnām katham
etāvati karkaśatā jātā? | [128] vastutas tu—

candro na hata-kalaṅkaḥ kvacid api na kalaṅki vaktraṁ vaḥ |
candro muhur api naśyati naśyati nahi varṣma yuṣmadīyaṁ tu ||51|| [upagīti]

[129] kim ca, tiṣṭbhir apy asmābhir aparokṣaṁ parokṣaṁ api tathā sāhāyyaṁ kāryam,
yathā kṛṣṇa-mātra-pati-gatīnām bhavatīnām nānabhīpsita-puruṣa-śayyā-yogaḥ syāt |

[130] athavā tad-viṣayakasya bhāva-mātrasya sa eṣa prabhāvaḥ, kim uta bhavad-
vidhānām mahā-bhāvasya? yaṁ khalu gopa-varga-nṛpatīm prati gargaḥ pratijñātavān |

ya etasmin mahā-bhāge prītim kurvanti mānavāḥ |
nārāyo bhībhavanty etān viṣṇu-pakṣān ivāsurāḥ || [BhP 10.8.18] iti |

[131] tasmāt parama-śubhavatyāḥ svayaṁ bhavatyāḥ punar atra cintām na kurvantu,
kintu guru-vaśānvadatayā vadamānāḥ śam āsīdantu iti |

evaṁ tasyām sāntvayantyām tamālasya-
ādhaḥ sthātrī hema-gātrī-tatiḥ sā |
nyañcad-vaktrā bāṣpa-netrā tadyām
patra-śreṇīm mārjayanty eva tasthau ||52|| [śālinī]

[132] tad evaṁ sānuvrajanam ātmānaḥ parirabhya tāḥ kṛta-prasthitir upalabhya tad-
upadeśam viśrabhya sadyaḥ samudyantīm kṛṣṇāvaloka-tṛṣṇām pratilabhya hasta-
graha-grahila-mahilābhiḥ sāhacaryam ācārya pracchanna-vartmanā niṣpratyūha-

nigūha-mānāṅgaṁ nija-nijāṅgana-samīpa-vanaṁ śrī-rādhādayaḥ samājagmuḥ | tad-
dinataś ca—

viśākhā-lalitā-mukhyāḥ śrī-rādhā-sakhyam aiyaruḥ |
padmā-śaivyādayaś candrāvaler ity ādi gamyatām ||53|| [anuṣṭubh]

[133] tad etad-avadhikā muhur adhikā sahāyatāyāḥ sahāyatā tāsū kṛṣṇa-tṛṣṇā-niratāsū
nāścaryā | [134] yataḥ sādharmaṇasyāpi—

sāhāyakaṁ suvidhir icchati yasya kartum
tasyānukūla-nicitim yugapac cinoti |
nānā-graharkṣa-śakunāmara-mānavās tad-
rājyādi-labdhī-samaye hy udayanti bhavyāḥ ||54|| [vasanta] iti |

[135] prastūyamānaṁ ca śrūyatām | atha madhumaṅgalaṁ saṅginaṁ vidhāya pūrṇa-
manāḥ pūrṇimā vṛndayā saha sahasā hari-samīpam āsasāda | [136] bhānu-
tanūjānubhāvita-bhāvi-bhāva-viśeṣa-śleṣā samīpataḥ svāgamanam apahnutavati | pathi
punar idam pracchannaṁ papraccha—vṛnde, vrajendra-nandanasya prema kim āsu
vartate?

[137] vṛndāha—atha kim? kintu nigūḍham |

[138] yamunāha—etāsām tu spaṣṭam adya drṣṭam |

[139] vṛndāha—tac ca daśama-daśā-vaśād eva |

[140] yamunāha—tarhi kim pārasparikaṁ tat parasparaṁ na jānate?

[141] vṛndāha—yadapi tathā nigūḍham, tathāpi vikriyām vinā prema katham
dhriyatām? satyām ca vikriyāgatyaṁ parasparaṁ durapahnava eva nava-navānurāgaḥ
katham āvriyatām? yataḥ—

tamālā vakṣoja-prabha-ghuṣṇa-mudrā-nivalitā
nakhāṅka-śreṇībhiḥ śavalita-dalāś campaka-latāḥ |
sarojāni śyāmāny uta kanaka-varṇāny adharaja-
dravyāny evaṁ vanyāpy ubhaya-ratim atra prathayati ||55|| [śikhariṇī]

[142] tad evaṁ sampṛcchya pracchannāyām yamunāyām vṛndā-madhumaṅgala-
pūrṇa-pārsvā pūrṇimā harer abhyarṇam ājagāma | āgamyā ca virahatāpa-nirvāpaṇāya
kvacid ekānte nitānta-kānta-candrakānta-śilā-madhyam adhyāsinaṁ parama-
dhyānavantaṁ tam antar-manasaṁ santaṁ nidhyātavati | tasmāt pracchannā cedam
sa-gadgadam ākalitavati—

doṣākarah sa doṣā-
kara eva na cātra sandehaḥ |

kamalaṁ khalv api kamalaṁ
rādhā-vadanam tu śarmaṇām sadanam ||56|| [udgīti]

[143] tad evaṁ muhur moham ūhamānā śanair upasṛtya tad ādr̥tya tāḥ kṛta-kṛtyam-
manyā sāsram āśīḥ-sahasreṇedaṁ śrāvitavati—

vidyate durlabham kim te vinte tad yad bhavān api |
avaśya-vaśyatām yasya paśya labdhās tu mad-vidhāḥ ||57|| [anuṣṭubh]

[144] kṛṣṇas tu prema-puṣitena ghuṣitena tena vākyena spaṣṭam api teṣām api nija-
bhāvam astariṣṭa | saj-jātānām lajjā kevalam balāya sajjatīti |

[145] atha kamala-locane sādara-dara-saṅkoca-locana-nikocatayā kṛta-rocane sā sa-
prarocanam avocata—

[146] ayam madhumaṅgala-nāmā svayam sva-saṅgama-maṅgala-saṅghena
saṅgamanīyaḥ iti tat-pāṇī samānīya hari-pāṇī prati samarpaṇīyatayā praṇītavati |

[147] harir api, sva-vihāra-sukha-sāra-samupahāra evāyam iti tam anusandhāya
prema-bandhāya sphurad-iṅgitam āliṅgitavān | [148] so'pi tam kila vilakṣaṇam
āślikṣad yatra cāśliṣan mithaḥ pulaka-kulam |

[149] tad evam upatiṣṭhamānatayā dvayor apy eka-niṣṭhatāyām jātāyām punar
vṛndāvana-candramā vṛndām nirvarṇya pūrṇimām prati varṇayāmāsa, keyam
bhavatim anuvartamānā vartate?

[150] paurṇamāsī sa-smitam uvāca—kim iyam na paricīyate bhavatā?

[151] śrī-kṛṣṇa uvāca—nūnam yan-nāmnā vanam idam dhāmnā samāmnātam asti,
saiveyam anumeyā |

[152] pūrṇimā tu smita-pūrṇa-vadanam tām avādīt, nādyāvadhikam asya vidyamānā
babhūvitha?

[153] śrī-kṛṣṇa sa-smitam uvāca—aparcitā na svayam milanāya samucitāyate |

[154] pūrṇimātha vṛndām ūce—bhavatu cetaḥ param bhavati sacetaḥ sarvadāsyā
dāsyam ivācarantī carīsyati |

[155] atha sāsru-vṛndām vṛndām praṇamantim eva ramā-ramaṇas tu vanamālayā
puraskurvan vana-mālayā puraścakāreti gamayāmāsa |

[156] tad anu ca vyañjita-nija-sukhāsañjanayā pūrṇimā-vṛndayoḥ vācā rañjanayā cirād
virājamānaḥ punar gatayos tayor labdha-mahā-sahāyatā-mahasā bṛmhita-manā
mahāmanāḥ sa tu puruṣa-simhaḥ saha gacchataḥ tad eva madhumaṅgalataḥ kāliya-

hrada-saṅgataṁ preyasī-prasaṅgaṁ śravasi saṅgamayan sakhi-saṅghaṁ saṅghati sma |
sa tu prasaṅgaḥ saṅgamyate—

kasmād āgān munīśā phaṇi-hrada-valayāt tatra kiṁ rādhikādyā
hetau kasmiṁś tad etan mama tu kathayato rudhyate hanta kaṅṭhaḥ |
hā dhik kiṁ kiṁ vidhātā kuśalitam akarod eva kiṁ yāvad evaṁ
sidhyed itthaṁ sa tena vyatikathitayā vyaśvasiṁ nyaśvasi ca ||58|| [sragdharā]

[157] punaś ca śrī-kṛṣṇa uvāca—bhagavatyāḥ purataḥ kim api tābhir uktam?

[158] madumaṅgala uvāca—nahi nahi, kintu sā sumukhī-tatir adhomukhī-bhavanti
santivra-locana-jala-skhalanataḥ stanāṁ siṅcantī tamālam api taṁ mlāpayāmāsa |

[159] śrī-kṛṣṇa uvāca—atha tāsāṁ manoratha-pathaḥ kim avagataḥ?

[160] madumaṅgala uvāca—atha kiṁ |

[161] śrī-kṛṣṇa uvāca—katham iva?

[162] madumaṅgala uvāca—tābhir muhur api bhavataḥ savarṇasya
tamālasyaivalocana-racanena |

[163] śrīkṛṣṇa uvāca—viśeṣeṇa cet kathyatām |

[164] madumaṅgala uvāca—kālindī-vacanena ca, yatas tām praviśantīnām tāsāṁ
imām kākum ākulī-bhavanti paścād asmāsu sānukr̥tavatī | yathā—goṣṭha-kṣmā-pati-
dampatī [GCP 15.120] ity ādi |

[165] śrī-kṛṣṇa sa-gadgadam uvāca—āgaccha gacchāva tāvat sakhi-saṅgham iti |

[166] atha madhukaṅṭhaḥ sotkaṅṭhaṁ papraccha—tatas tāsāṁ kā matir jātā?

[167] snigdha-kaṅṭha uvāca—tataś ca vraja-sundarīnām unmanastayā dharmā-
trastatayā ca mahatī manaḥ-kathā jātā | yathā—[168] nanu yady evam unmanastā-
grastā dharmā-rakṣaṇārtham akṣamāsi, tarhi pratyāsanna eva dharmā-tyāgaḥ?
tatrāha—

dharmas tyājyaḥ katham atitarām loka-yugmābhinandī?

[169] tarhi loka eva tyājyaḥ? tatrāha—

lokas tyājyaḥ katham atitula-prārthitārthasya dhārī? |

[170] nanu tarhi tena cārthena kim? tatrāha—

arthas tyājyaḥ katham ayam atha prāṇa-rakṣādhikārī?

[171] nanv etāvati saṅkate prāna-tyāga eva trāṇadaḥ? tatrāha—

prāṇas tyājyaḥ katham iva na sā lālasā mām jahāti ||59|| [mandākrāntā]

[172] kṣaṇam śūnyam iva sthitvā pratisvam punaḥ svagatam ūcuḥ—

hanta tāta-jananī-kulam kulam
cānyad ākṣipatu mām yathā tathā |
kṛṣṇa-rāga-rucirā matiḥ katham
jātu yātu rucim anyabhāvitām ||60|| [rathoddhatā]

[173] punaś cintāyām api sodvegam ūcuḥ—

nidrā mama sukhadāḥ yā tasya sphūrṭi-vismṛtī datte |
tām api cintā kravyād-vṛddhā śasvad balād grasate ||61|| [āryā]

[174] tasya ca tathā vacanam, yathā—

re re citta, praṇaya-mayatāpāratantryam kim eṣi
tvam tatrāpi vyasani yadi vā dharmatas tat prayāhi |
hamho kimvā para-grha-juṣām bhāvininām ca bhāve
lagnaṁ magnaṁ bhavasi bahudhā projjhya tat-tad-vicāram ||62|| [mandākrāntā]

[175] tad evam abhidhyābhramābhidyānataḥ katham katham api kṣapiteṣu teṣu
dineṣu vraja-vāsinām sambhrameṇa jāta-vyutkrame dhenuka-vadha-vikrameḍita-
vāsare preyasā saha camūru-dṛśām amūṣām parasparam atiramyam samyag-darśanam
āsīt | tatra tu—

tāsām nitya-preyasīnām murārer
janmany asmin vismṛtātma-sthitīnām |
śobhā tasya smārayantīva tattvam
dharmatrāsam drāṅ muhur lumpati sma ||63|| [śālinī]

[176] tathā ca varṇitam śrī-bādarāyaṇinā—

pītvā mukunda-mukha-sāragham akṣi-bhṛṅgais
tāpaṁ juhur virahajam vraja-yoṣito'hni |
tat-sātkṛtiṁ samadhigamya viveśa goṣṭham
savriḍa-hāsa-vinayam yad apāṅga-mokṣam || [BhP 10.15.43] iti | [vasantatilakā]

tathā hi—

pītam harer vadanam abja-rasam prasahyāpy
āsām dṛśā racita-bhṛṅga-cakora-bhaṅgi |

tenāpi satkṛtim amanyata sa praśastām
ājīvyatām gatavatiṣu tad āsu yuktam ||64|| [vasantatilakā]

tasminn apāṅga-śara-mokṣam amūr akurvan
vrīḍā-smitāñci-nayanair anuninyire ca |
tenāpi sat-kṛtim amanyata sa-praśastām
ājīvi loka-caritam kila tādr̥g eva ||65|| [vasantatilakā]

kim ca—

kṛṣṇam lakṣyam vidhāyāmūr abhyāsthan netra-patṛiṇaḥ |
tac ca bhaktir itīvāhuḥ śarābhyaśa upāsanam ||66||

[177] tadā ca, tās tan-mukha-sudhā-ruci-rucipā-nānā-pūrṇa-rucayo'pi valatas tat-kula-
pālikābhir nilayam eva nītās cakora-vadhva iva pañjara-madhyam | tad anu ca—

āyātāḥ pratibimbatām yadapi tās citta-hrade śrī-hareś
citraṁ tatra tathāpi bimba-padavīm sthityā vikarṣe'py ayuḥ |
yatra prasphuṭa-tārakā iva tadā sarvā babhuḥ sarvataḥ
śrī-rādhā punar antarindu-valaya-dyota-śriyā didyute ||67|| [śārdūlavikṛīḍitā]

tatra ca—

pūrvam tāsām vyavasitir abhūd evam iṣat kadācit
kṛṣṇam paśyanty upāsamam asau lapsyate citta-vṛttiḥ |
dṛṣṭe dṛṣṭe punar atha muhus tatra cinteyam āsīt
kim bhūyaś ca kvacid ahaḥ tad-vaktra-lakṣmīm pibāmaḥ ||68|| [mandākrāntā]

[178] tatra ca sakhīṣv api gopana-prakriyeyam—

nahi para-puruṣe vāñchā mama sakhī kācit kathañcid apy asti |
prakṛtiḥ seyam yad asita-vastuni dṛṣṭe bhavet kampaḥ ||69|| [āryā]

tatra tu,

rādhā bādhā-pratihata-tanuḥ sarvadā dhāraṇābhis
citte śāntir api nidadhatī vyākulāsīd atīva |
hā hā tasyāḥ priya-savayaso py āsu tad-bhāva-bhāvāt
tām evāpuḥ kaṭutara-daśām hanta ke'mūm avantu ||70|| [mandākrāntā]

[179] tad eva para-cchandatā-mandatāyām api—

saṅkalpaḥ kvacanānvajīgamad itaḥ sāksāt-kṛtim śrī-hareḥ
svapnaḥ kutra ca locanam kva ca viyogārtau ca rādhādiṣu |
yair etaiḥ sudhayā latāsv iva tayā tāsṅv indu-bimbair javād
ullāsāvali-lambhanāt taruṇimārambho'pi sambhāvitaḥ ||71|| [śārdūlavikṛīḍitā]

[180] atha snigdhaṅṅhaḥ samāpana-digdham āha—

sa eṣa rādhike sarva-durlabhas tava vallabhaḥ |
tvad-arthaṁ pīdayāpy ārto dināni krīdayānayat ||72|| [anuṣṭubh]

tad evaṁ sūtāṅga-prabhava-śīṣu-yugme kathayati
sphurat-premāveśāt pratipada-vivikter nighaṭanāt |
kathā kiṁ nāṭyaṁ kiṁ kiṁ uta nija-lileti vividhaṁ
samajyāsau sārḍhaṁ sphuraṇam ajitenāpy anuyayau ||73|| [śikhariṇī]

[181] atha kathāyāṁ vṛttāyāṁ cirād eva ca dhīratāyāṁ pravṛttāyāṁ yathāsvaraṁ sūta-
suta-dvayāya vitūrṇa-sarvehitāḥ sarve śayanāya sadanaṁ viviśuḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anv
apūrvānurāga-caryā-jāgryā nāma
pañcadaśaṁ pūraṇam |

||15 ||